

GUY BOURDE – HEVRÉ MARTIN:

AZ ÚJ TÖRTÉNETÍRÁS, AZ „ANNALES” ISKOLA ÖRÖKÖSE

(Guy Bourd  – Hevr  Martin: *Les  coles historiques*,
Paris, 1983. 201–226)

 j történetirás – ime a fémjelzett elnevezés, 1978-ban dobta be a köztudatba az *Annales* iskola néhány alakja (ld. *La Nouvelle Histoire* lexikont,  d. Retz, Paris, 1979, szerk. Jacques Le Goff, Roger Chartier  s Jacques Revel segítségével), visszhangja azonban távolról sem egyhangú a történészek körében. Már magán az *Annales*-iskolán belül sem, ahol egyesekben hirtelen kedv ébredt a Fustel de Coulanges-m dszer  r gifajta történetirás iránt, mások viszont fennakadtak azon a készpénznek tartott elképzelésen, amely szerint az igényes folyóirat munkatársai a diszciplina azonos koncepcióját követik, és emlékeztetnek r , amint Fran ois Furet is, hogy az alapit  atyák elsősorban a „minden területre való kalandozás” elvét hirdették. Ellenv lem nnyel  lnek a marxisták körében is, akik értésünkre adják, hogy egy-egy fennen hirdetett újdonság sokszor nem más, mint Marx valamely fontos tanit s nak újrafelfedezése, melyet, miután évtizedeken keresztül véka alá volt rejtve, most a mai izlés szerint t lálnak fel. Ellenz ke van a történész-c h hatalmas csapatai sorában is, ahol válogatás nélkül hol a vállalkozás reklám-hajh sz s t pelleng rezik ki, hol a „közvetitő” nyelv irányában tett engedményeit, hol a történelmi néprajz, vagy a pszichológia-történet körében végzett bizonyos kutatások kalandor jellegét, mindenekfelett azonban az áramlat intellektuális uralomv gy t, mely követeli „a történelem egész mezőnyének meg j lul s t” és szándékosan nem vesz tudomást néhány első vonalbeli  jito eredményeiről. Valójában hogyan is ne ütköznénk meg azon, milyen hallgatás övezi egy Henri-Ir n e Marrou munk s g t a *La Nouvelle Histoire* hatalmas, egyenetlen, és sokszor sz szaporit  enciklop di j ban? Hogyan ne csod ln k meg,

Anélkül, hogy szerkesztésünk az alább közöltekkel mindenben egyetértene, helyesenek tartja, hogy teret adjon olyan kritikai ismert snek is, amely a francia történetirás más csoportosulásai fel l világítja meg az Annales iskola működését. E véleményekben a fiatalabb t rt n sznemzed k körében terjedő neopozitivistá törekvések nyilatkoznak meg.

a szó ellenkező értelmében, a sokak által tanúsított önelégült bámulatot a történelem terén jelentkező „francia csodával” szemben? Amikor ezt túlságosan ünnepeljük, csak egy holland történész, W. den Boer nem túl szelíd, de jaj, mennyire találó megjegyzését hívjuk ki vele, aki szerint az *Annales* és az „új történetírás” a természettudományok körében jólismert mechanizmusból profitált, amit ő az epikus koncentráció jelenségének, avagy „*Szent Máté elvének*” nevez. „Ez utóbbi abból áll, hogy a tudománytörténetben sok tudós felfedezését csak közülük néhánynak tulajdonítjuk. Ahogy az Evangélium mondja: „...mert akinek van, annak még adatik, de akinek nincs, attól még az is elvétetik, ami je van”. *[L’Histoire et ses Méthodes. (A történelem és módszerei.) Presses Universitaires de Lille, 1981. 90–91.]* És a szerző hozzászól: „Franciaországban éppúgy, mint sok más országban, az ember találkozott az *Annales*-éhoz hasonló eszmékkal, programokkal, jelenségekkel, de ezek korábbiak, mint ahogy az utóbbi keletkezett”. Marc Bloch és Lucien Febvre nem találtak fel a szó szoros értelmében nagy dolgot, de lehetővé tették „a történelem modern megközelítése számára, hogy idejében megismerje a sikert Franciaországban és intézménnyé váljon, ezzel pedig velejáró támaszpontok felállítása és kutatási és publikációs lehetőségek teremtése”. Félő, hogy ez a kihozás az új történetírásnak is szól, mely továbbra is hasznot húz *Szent Máté tételéből* és magának tartja fenn, hogy megírja saját historiográfiáját, ahogy ezt két cikk tanúsítja az *Annales ESC* lapjain, 1979-ből, az egyik szerzője André Burguière, a másiké Jacques Revel, és az *Annales*-t 1929–1979 között tárgyalják! Bármennyire objektív is e két szöveg, azért mégis azt olvashatjuk bennük, hogy az *Annales* szelleme „a történészek legtöbbszörének közös java” lett, és hogy a kiadók és nyomdák megsokszorozták „a termelést, mely néha teljesen szabadon csatlakozik az *Annales* elvei szerinti történetíráshoz”, amibe beleértődik, hogy ez annak abszolút paradigmája!

Tegyük félre most már a vitatkozás szellemét és engedjük át másoknak a feladatot, hogy épp annyi tehetséggel, mint humorral, leírják az intellocraták törzsének furcsa szokásait; mi inkább próbáljuk meg klaszszikusabb módon leírni azokat az intézményi támaszokat, amelyekkel az új történetírás rendelkezik, elemezni beavatottjainak leggyakoribb hivatkozásait, körülrajzolni kutatásaik tárgyát és végül kiemelni, milyen tökéletes művészettel tudják újraolvasni a régi forrásokat, visszavezetni a régi anyagokat a köráramba, a mai problematika szolgálatában. Menet köz-

ben jelezni fogjuk, milyen elhajlásokba vitte az új történetírás az első *Annales*-évfolyamok szellemét.

1. A befolyásos intézmény

Lucien Febvre 1956-ban bekövetkezett halála óta az *Annales* iskola és jelképe, a folyóirat, uralkodó helyet foglalnak el a francia historiográfiában. Egészen 1968-ig Fernand Braudel a vitathatatlan vezére, magára vállalva a felelősség nagyrészét; 1968-ban bizottsággal veszi magát körül, melyben J. Le Goff, E. Le Roy Ladurie és M. Ferro is részt vesznek; és egy titkársággal, ahol R. Mandrou, A. Burguière és J. Revel követik egymást. Az 1960–1970-es években a folyóirat évenként hat számot – kb. 1500 oldalt – jelentet meg, a franciaországi társadalomtörténeti folyóiratok élvonalában foglal helyet és olvasótáborot szerez Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban is. Elég elolvasni a „sommaries”-eket, hogy felismerjük főbb irányvonalait. Az *Annales* továbbra is erősen köti magát a módszertani eszme-futtatásokhoz: pl. E. Le Roy Ladurie, *Histoire et Climat* (Történelem és éghajlat), 1959. 1. sz.; J.-M. Gouesse, *Parenté, Famille et Mariage en Normandie* (Rokonság, család és házasság Normandiában), 1972. 2. sz.; előszeretettel foglalkozik interdiszciplináris dialógusokkal (pl. *Histoire et Structures* (A történelem és a struktúrák), 1971. 3–4. klsz.); *Histoire et Sciences*, (A történelem és a természettudományok), 1975. 5. klsz.) – Mivel az *Annales* pluridiszciplinárisnak vallja magát, lapjain helyet ad nemcsak a történészeknek (pl. D. Richet, *Croissances et Blocages en France du XVe au XVIIIe siècle*, (Fejlődés és megtorpanás Franciaországban a XV–XVIII. században), 1968. 4. sz.), de szociológusoknak is (ld. P. Bourdieu, *Les stratégies matrimoniales* (Házassági stratégiák) 1972. 3. sz.), közgazdászoknak (pl. C. Furtade, *Développement et Stagnation en Amérique latine* (Fejlődés és pangás Latin-Amerikában) 1966. 1. sz.). Amellett az *Annales*-nek egyetemes igényei vannak, foglalkozni akar a történelem minden korszakával, a világ minden tájékával (ld. G. Ville, *La Fin des combats de gladiateurs à Rome*, (A gladiátorviadalkok vége Rómában), 1979. 4. sz.; R. Trexler, *Les Religieuses à Florence à la fin du Moyen Age* (Apácák Firenzében a középkor végén), 1972. 6. sz.; C. Milsky, *La Réforme de l'écriture en Chine avant 1949*, (Írásreform Kínában 1949 előtt), 1973. 2. sz.; stb.)

Az *Annales* csoport egy egyetemi intézményre támaszkodik. 1947-ben L. Febvre a felszabadulás kormányzataitól engedélyt kapott az École

Pratique de Hautes Études 6. szekciójának megalapítására, mely a „gazdaság- és társadalomtudományokra” specializálódott; az intézmény élére állt és meghatározta célkitűzéseit: szoros kapcsolatot teremteni a tanítás és a kutatás között, elterjeszteni az ismereteket a szemináriumokban, ösztönözni a kollektív adatgyűjtéseket, megszervezni a társadalomtudományok közötti kapcsolatot. 1956-ban F. Braudel követi L. Febvre-t posztján és megtartja elődje direktíváit. Az 1950-es évek végén és az 1960-as években az EPHE 6. sectioja vagy harminc „tudományos tanácsadót” gyűjt össze: az *Annales* folyóirathoz nagyon közel álló történetészeket – J. Le Goff, E. Le Roy Ladurie, F. Furet, M. Ferro –, függetlenebb történetészeket, sokszor gazdaságtörténetészeket vagy demográfusokat – C.E. Labrousse, J. Meuvret, P. Vilar –, szociológusokat – G. Friedmann, A. Touraine – és „pszichotörténetészeket” – A. Besançon, M. de Certeau. Elvben képviselőt kap a társadalomtudományok zöme; valójában azonban a helyek legnagyobb részét a történettudomány szerzi meg. Mert, F. Braudel szerint, a történelem képes rá, hogy „közös nyelvet hozzon létre”, „megteremtse az idők alapvető dimenzióját”, „megőrizze a társadalomtudományok egységét”. 1968-ban F. Braudel régi kedves tervét valósítja meg: létrehozza a Maison des Sciences de l’Homme-ot. A De Gaulle-rendszer hajlandó hatalmas épületben adni otthont az EPHE 6. szekciójának – 56, boulevard Raspail, Paris –, ahol fokozatosan helyet kapnak az eddig a Quartier Latin-ben össze-vissza elszórt különböző központok és laboratóriumok. A MSH a kutatásokhoz elkerülhetetlen költséges felszereléseket nyújt, irodákkal, előadótermekkel, könyvtárral, sokszorosító berendezésekkel, számíterekkel; és természetesen személyzetet a különböző szolgáltatások működtetéséhez. Nem sokkal ezután az École Pratique des Hautes Études 6. szekciójából École des Hautes Études en Sciences Sociales lesz. Az EHESS egyetemi státust kap: ez megkönnyíti hitelek szerzését, hallgatók beiratkozását, diplomák adományozását.

Az *Annales*-csoport más, egyetemen kívüli pártfogásokat is kap. Irányító gárdája valójában igen jól beépült a kiadók világába. P. Nora Gallimard-nál szerkeszti a „Bibliothèque des Histoires” sorozatot, olyan munkákat válogatva össze, melyek egyesítik a történelmet és más társadalomtudományokat (pl. Le Roy Ladurie, *Montaillou*; M. Foucault, *Histoire de la Folie* (Az őrültség története); J. Le Goff a Flammarion-nál az „Ethnologie historique” c. gyűjteményt hívta életre, mely a szokások, életmódok tanulmányozását részesíti előnyben (pl. M. Segalen, *Mari et Femme dans la société paysanne* (Férj és feleség a paraszti társa-

dalomban); A. Burguière, *Bretons de Plozevet* (Plozevet bretonjai). J. Goy a „Science” sorozatot tartja kezében (Section historique) a Flammarion-nál, ahol rövidített formában jelennek meg nagy értekezések (pl. G. Goubert, *Cent Mille Provinciaux au XVIIe siècle* (Százezer vidéki a XVII. században); A. Kriegel, *Les Origines du communisme français* (A francia kommunizmus kezdetei). P. Nora és J. Revel az „Archives” gyűjteményt szerkesztik a Gallimardnál, melyben minden témát egy specialista által bemutatott forrástömeg formájában tárgyalnak (pl. G. Duby, *L’an mil*; (Az ezredik év); Etiemble, *Les Jésuites en Chine* (A jezsuiták Kínában); J. Rougerie, *Procès des communards* (A kommunárok – az 1871-es kommün harcosainak – pere). A Hachette által 1979-ben indított *L’Histoire* c. folyóirat céljával tűzte ki, hogy a történelmet azért vizsgálja, hogy a jelent jobban megértsük – pl. 3. sz.: „Les Juifs en France (A zsidók Franciaországban); 4. sz. „Les États-Unis” (Az Egyesült Államok); e kiadvány az Annales gárdájának védnöksége alatt áll, mely éberrel vigyáz, hogy ne engedje át a riválisoknak a nagyközönség számára szánt történeti folyóiratok piacát. Az *Annales*-csoport másfelől állásokat foglal el a „mass media” körében is. A munkatársak történeti munkákat ismertetnek egyes újságokban vagy napilapokban. E. Le Roy Ladurie és E. Todd a *Le Monde* hasábjain mondják el véleményüket; F. Furet és J. és M. Ozouf a *Le Nouvel Observateur*-ben teszik meg észrevételeiket. Ezenkívül, J. Le Goff és D. Richet a rádióban indítottak el egy sorozatot – „A hétfők a történelem jegyében” –, melynek során történészek mutatják be munkáikat. A televízióban az *Annales* képviselőinek nincs csatornája, de sokszor szerepelnek azért történész-, politikai-, vagy irodalmi vitákon. Ahogy J. Chesneaux mondja, az *Annales*-konzern egyike az intellektuális hatalom központjainak.

Az 1970-es évek elején F. Braudel felosztotta örökségét utódai, J. Le Goff és E. Le Roy Ladurie között. Az új együttes vállalja, hogy mérleget készít az *Annales* ötvenedik évfordulójára. 1974-ben J. Le Goff és P. Nora *Faire de l’Histoire* (A történelem készítése) címen három cikkgyűjteményt állít össze, melyek „új problémákat” jelölnek meg, „új megközelítési módokat” vázolnak fel, „új tárgyakat” tűznek ki. 1978-ban Le Goff enciklopédiát ad ki, *La Nouvelle Histoire* címen, ahol érdembeli cikkek (a struktúrák fogalmáról, a longue duréeről, a közvetlen történelemről, stb.) keverednek személyekre (H. Berr, G. Dumézil, F. Simiand, stb.) és terminusokra (éghajlat, nyelv, pszichoanalízis, stb.) vonatkozó közleményekkel. A két vállalkozásban többé-kevésbé azonos szereplők vesznek

részt: Ph. Ariès, J.-P. Aron, A. Burguière, M. de Certeau, R. Chartier, M. Ferro, F. Furet, D. Julia, J. Le Goff, P. Nora, J. Revel, D. Roche, A. Schnapp, J.-C. Schmitt, P. Vidal-Naquet, M. Vovelle és még néhányan mások.

Az ilyen felállású történész-csoport termelése, bármilyen bőséges is, távolról sem öleli fel a történelem teljes mezőnyét. Valójában, talán L. Febvre és F. Braudel kezdeti impulzusa alapján, az *Annales* iskola érdeklődése elsősorban Nyugat-Európára irányul, a későközépkortól a felvilágosodásig. E. Le Roy Ladurie helyezési rendben felvázolt áttekintése a legújabb történetírás terméséről így csak az újkor szakembereit tudja felsorolni előszeretettel gyakorolt „díjosztogatósi” stílusában (*L'Histoire*, 1978. jún. 2. sz.) Az EHESS-ben az újkorosok és néhány középkoros túlsúlya együtt jár az ókorosok és a legújabb kor szakértőinek majdnemkizárásával. Így az ókorra vonatkozó tanulmányok nagyrésze az *Annales* körén kívül folyik (pl. az École d'Athènes-ben, vagy École de Rome-ban), ahogy a mai kor világával foglalkozó legtöbb kutatás is (pl. a Fondation des Sciences Politiques vagy az Institut du Temps Présent keretei között). Létezik ezenkívül Franciaországban vagy harminc megyei UER (Union d'Enseignement et de Recherche – oktatási és kutatási egyesülés) vagy laboratórium, mely többszáz hivatásos történészt foglalkoztat. Pusztán létezésük jelzi, hogy az EHESS lényegében nem más, mint az egyik kutatási központ a többi között, mely azonban – ahogy F. Furet nem minden büszkeség nélkül hirdeti – hírnevére nézve a legtekintélyesebb.

2. Az ősök kultusza

Egy eszmeáramlatot semmi nem határoz meg jobban, mint a szent szövegek, melyekre hivatkozik. Paradox módon, ez az élenjáró áramlat szükségét érezte, hogy dicső genealógiát építsen fel magának és keletkezésének szinte mítikus verzióját dolgozza ki, az alapító atyáknak valóságos kultusszal hódolva. A Jacques Le Goff által tömjénezett nagy ősök között (*La Nouvelle Histoire*, 210–241.) nem meglepő, ha az *Essai sur les Moeurs* (Tanulmány az erkölcsökről) Voltaire-ével találkozunk, vagy az 1869-es *Préface* Micheletjével, szinte rituális tisztelettel idézve őket, kétségtelenül az iránt az egyetemes történelem iránt érzett nosztalgia alapján, melyet ma már nem lehet művelni; kevésbé természetes azonban Cha-teaubriand nevét olvasni, aki az *Écrits historiques*-ban annyira igyekezett,

hogy a jelen minden vonatkozására kitérjen, vagy a *fait de civilisation* (a civilizáció tényének) élesszemű elemzője, Guizot-éval találkozni.

Ami a keletkezés mítoszát illeti, az – az egy bizonyos fekete péntekéről mindmáig ismertebb – 1929-es – évnek az *Annales d'histoire économique et sociale* alapításaként való megünnepléséhez fűződik, amikor a történetírás előtt új területek nyíltak, amikor a különböző természetű történészek között ledöntötték a határokat, amikor az összehasonlító módszer jutott diadalra. Legyünk igazságosak: Bloch és Febvre adóssága néhány elődje (Berr, Pirenne, Simiand) felé mindig említést kap. Mégis tény marad, hogy az alapító atyák gestája az eseménytörténet művelőivel és más elkésett pozitivistákkal szemben, 1929-ben kezdődik. 1946-ban, a forradalmon belüli forradalom során, a francia történetírás irányító folyóirata változtat zászlójelén és ezentúl *Annales ESC*-nek nevezi magát. Lucien Febvre Fernand Braudelben megtalálja jogos örökösét, akinek 1950 és 1955 között meg kell vívnia az egyetemi történetírás ősi arisztokratáival e zárt porondon, ahol a történészek versenyvizsgáján döntéseket hoznak. Az évek telnek és már maga Fernand Braudel is felnőni látja utódait: Emmanuel Le Roy Ladurie-t, Jacques Le Goff-ot, Marc Ferro-t.

Az értelmiségi elit e genealógiájának több szerepe van. Funkciója elsősorban legitimizáló, mivel egy szűk történész-közösségből az első *Annales* szellemi letéteményeseit csinálja. Jacques Le Goff, Emmanuel Le Roy Ladurie és Georges Duby után felsorakozni látjuk André Burguière-t, Roger Chartier-t, Jacques Revel-t, Jean-Claude Schmitt-et... Ez a genealógia nyomós érvet is jelent a társadalomtudományok egyéb szektoraival való, ellentétekkel teli együttélésben. A mindenki által tisztelt ősökre való hivatkozás lehetőséget ad a túl heves összeütközések kikerülésére. Nem mondja-e vajon Jacques Le Goff, rá jellemző békülékeny szellemével, hogy az új történetírás *hosszú és szilárd tradíciók sorára támaszkodik és a pozitivista módszer által kialakított technikák egy része most is érvényben marad?* Nem ünnepli vajon a hivatásos történészek *alapos mesterségbeli tudását és a diszciplína szilárd intézményes bázisait?* Ezzel le lehet csillapítani a történelem intézménye konzervatív várurainak aggályait!

Inkább összehozni próbálva, mint kardját összemérni velük – érthető reflex egy olyan eszmeáramlat részéről, mely már uralkodó helyzetet biztosított magának – az új történetírás „határozottan szembefordul az ún. irányzatokkal”. Mint Brezsnyev Oroszországa, lustán átadja magát a

személyi kultusznak. Michel Morineau, épp oly ragyogó, mint túlzó cikkében („Allegro cantabile”, *Annales ESC*, 1981, 623 s köv. l.) aprólékosan elbeszéli, milyen támadások érték, amiért vitatni merészelte a „szent Simiand-ba és Hamiltonba” vetett hit törvénytábláit az újkori Európa nemesfémellátottságával kapcsolatban. Simiand hibáira még rá sem mernek mutatni, háborog, és ugyanolyan vakságot tanúsítanak a legújabb munkákkal kapcsolatban, melyek tele vannak súlyos tévedésekkel (ezeket kíméletlenül otromba baklövéseknek minősíti). Következik a végső vád; „Rámutatok, hogy egy sor súlyos hiba csúszott be az új gazdaságtörténet több fontos szektorába; rámutatok, hogy szerzőik pusztán hírnevük alapján, melyen elnéző bánásmódban részesültek... rámutatok, hogy a személyi kultusz elárastotta a történetírást...” Hogy véleményt formálhassunk ez utolsó gravammennel kapcsolatban, elég, ha gyorsan végigfutunk a Fernand Braudel munkásságára vonatkozó hivatkozásokon a *La Nouvelle Histoire*-ban. Kevés munkatárs mulasztotta el tömjénezni a *La Méditerranée et le Monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* szerzőjét. Egy vidéki egyetem hallgatói 1978-ban gyorsan levonták a lecke tanulságait: saját jószántukból szentté avatták Fernand Braudelt, könyvtárukban kiktették tetszetős képmását, forró imákat intéztek hozzá („Szent Fernand, az új történelem védőszentje, engedd, hogy bukás nélkül menjek át ismeretelméleti vizsgámon”), és megható fogadalmi ajándékokat ajánlottak fel hálájuk jeléül (levelezőlapokat, kézikönyveket, egyetemi jegyzeteket, stb.)

Próbáljunk méltányosak lenni azzal az idealizált verzióval szemben, melyet az *Annales* irányzat ad kezdeteiről és diadalairól. Az epikus felnagytítás érthető azok részéről, akiknek, mint Jacques Le Goffnak, mindig élvonalban kellett harcolniuk a történetírás diszciplinájának legkonzervatívabb szektorai elleni küzdelemben. Az önelégültség és néhány nagy alak állandó emlegetése ezzel szemben rosszul hat sok kutatóra, akik nem kaptak helyet a kooptálással választott érdemességek testületében és akik nem hajlandók elfogadni, hogy tiszteletreméltó diszciplinájukat a *sztárrendszer* törvényeinek vetették alá. Mindamellett a két örökös, André Burguière és Jacques Revel előbb említett cikkeikben bátor tárgyilagosságot tanúsítanak. Az első egészen odáig megy, hogy kijelenti, Marc Bloch és Lucien Febvre szintén hozzátartoztak az egyetemi *establishment*-hez és, mindent összevetve, eredetiségük inkább abban állt, „ahogy programjukat felállították, mint magában a programban”. Michel Morineau pedig elégedetten látja, hogy a tanítványok docilitásukban nem mindig mennek el

odáig, hogy egy kényelmetlen igazság előtt felkiáltson: „Oltásot el a világhosságot!”

3. *Sem Jézus, Sem Mao, sem Toynbee; némi kis Marx és a lehető legtöbb tudomány*

Az új történészek őrizkednek attól, hogy határozott ideológiát válasszanak maguknak, miután néhányan közülük egyideig flörtöltek a marxizmussal és harcoltak a kommunista párt soraiban. Ebben az alapító atyákhoz igazítják lépéseiket, mindig bizalmatlanok a korlátozó rendszerezésekkel szemben, mert tisztában vannak vele, milyen meglepően bonyolultak a társadalom jelenségei és milyen sokféle befolyás gyakorol egymásra hatást a valóság különböző szintjein. Nem jelentette ki vajon Marc Bloch, hogy mélyebb benyomást tettek rá a vallási jelenségek gazdasági következményei, mint a szerzetességnek gazdasági jelentősége? Követői szintén őrizkednek minden merev determinizmustól, vagyis „végső fokon a determinizmustól”: kedvelik az összetett magyarázatokat, a dialektikus egymáshatásokat a valóság különböző szintjein, a társadalom életét irányító sokféle játékszabály felderítését...

Következésképp, a történelem értelmét megfejteni vélő globális filozófiai rendszereket nem sokra becsülik az *Annales* hasábjain. Ez az idegenkedés éppúgy vonatkozik a történelem teológiájára, ideértve H.-I. Marrou és P. Ricoeur kortárs-munkáit, mint Vico, Hegel, Croce és Toynbee hatalmas koncepcióit az emberiség jövőjéről (utóbbi aligha heveri ki Lucien Febvre egy gyilkos ismertetését, aki egyszerre hányja szemére a múlt szelektív szemléletét és felületes ismereteit), vagy magát a dogmatikus marxizmust, melyet lineáris és finalista történeti koncepciója miatt utasítanak el. Kétségtelenül „ez a szintetikus történet szemléletek között a legglobálisabb és a legegységesebb” – mondja Le Goff és Nora a *Faire de l'Histoire* (A történelem készítése) bevezetésében, de alapkoncepciói (az ideológia, mint a realitások visszatükröződése, minden végső magyarázatnak a gazdaságban való keresése) nehezen állnak meg a társadalomtudományok legújabb eredményeivel szemben.

Félretéve tehát mindennemű rendszerező szellemet, a tudományos eljárás elsőbrendűségét hirdetik a filozófiai állásfoglalásokkal szemben és anélkül, hogy a már nem időszerű szcientizmusba merülnének, a történelezt azonosítani akarják az elméleti természettudóssal, „még ha nem is lehet belőle (egyelőre?) Einstein”, és gyakran el kell viselnie, különösen az

űjságokban, folyóiratokban és más közegekben „az alacsony szintű vulgarizátorok keveredését” (Le Goff, Nora).

Mint a fizikusnak vagy a természetkutatónak, a történésznek is úgy kell dolgoznia, hogy hipotéziseket állít fel, ezeket ellenőrzi, majd ennek alapján kijavítja őket. Mert önmagában nincs olyan történeti tény, amely elég lenne ahhoz, hogy kiemeljük a források közül és hozzácsatoljuk más tényekhez, hogy „természetes” kronológikus eseménysort állítsunk fel vele, hanem van „kigondolás és megszerkesztés, elméletek és egybevetések segítségével, kényes és izgalmas munka útján”, hogy Lucien Febvre egy szuráját vegyük át. Mint a többi diszciplínát követő testvérei, a történész is megjelöli elemzésének tárgyát, különböző természetű forrásokból álló corpuszt állítva össze (írott szövegek, tárgyak, fényképek, képek, interjúk, stb.) azért, hogy válaszolni tudjon a múltnak feltett valamely kérdésre (Volt-e dór invázió? Mikor alakult ki a tisztítóhelyben való hiedelem? A gyermekek iránti gyöngéd érzés természetes adottság-e, vagy a legújabb idők kulturális szerzeménye?, stb.) Ez a *probléma-történelem*, immár nem az elbeszélő, vagy a próféta alkotása, hanem az elemzőé. A feltett kérdés függvényében a történész igyekszik, hogy a (lehetőleg homogén jellegű) adatoknak, melyeket corpora szolgáltat számára, racionális magyarázatot adjon. „Összedolgozza a kigondolhatót a forrásokkal”, mondja Michel de Certeau, aki ötvösművész e tárgykörben.

A gondolható keresésében a történész elméleti technikákhoz nyúl, melyek mindenképpen megkönnyítik, hogy bejusson a természettudós annyira óhajtott státusába. A felhasználható segédtudományok listája alaposan megnőtt Langlois és Seignobos óta, sőt 1929 óta is: a dendrokronológia (fák életkorának megállapítása), a megkövesedett pollenek vizsgálata, radiocarbonális kormegállapítás, a légi archaeológia, a beszédek automatikus (gépi) elemzése; az új történész számára semmi sem lehetetlen! Az 1950-es évek óta az *Annales* tele van számsorokkal. Ha némi hiba csúszott közéjük, annyi baj legyen: „a számok hamisak, a görbék jők”. Az 1970-es években a *computer* bővölete hatalmasodik el, és néhány legkiválóbb modernistánk enged a *New Economic History* varázsának, melynek mesterei, Fogel és Engerman az elmúlt gazdasági fejlődést deduktív-hipotetikus modellekké formálják, és ez utóbbiak igazolására a tényekkel ellentmondó hipotézisekhez nyúlnak. Hogy pl. egy újítás gazdasági hatását meghatározzuk, nem kell-e először egy társadalmi modellt felállítani e nélkül az újítás nélkül, azután felmérni az észlelt különbségeket? A *cliometristák*, belevetve magukat a fiktív történelembe, odáig mennek,

hogyan az Egyesült Államokat elképzelik vasúttal nélkül (ezek nem voltak a gazdasági növekedéshez elkerülhetetlenül szükségesek, magyarázzák), a Dél pedig rabszolgák nélkül (akik „messzemenően kifizetődő befektetést jelentettek”). Ezeket az eredményeket, melyeket nemrég még, lévén, hogy számokon alapultak, objektív igazságként mutattak be, ma már kételkedéssel fogadják. Le Goff és Nora nem bíznak a *mindentudó számítógépekben* és fenntartják, hogy „a számokkal való felmérés alá rendelésnek kockázatai vannak”. Az azonban korántsem akadályozza meg, hogy a faktorális analízis divatossá váljon az *Annales*-ban: példa rá H. Millet legújabb cikke: „Laon katedrálisának felépítése: a faktorok elemzése”. (1981. jan.–febr.)

Az új történetírás átveszi a marxizmus némely tudományos eredményét, noha filozófiai vonatkozásait elutasítja. Marxnak tartozó adósságát F. Braudel, aki számára a *Tőke* szerzője volt az első, aki hosszú távra érvényes „igazi társadalmi modelleket” állított fel, éppúgy elismeri, mint J. Le Goff, aki szerint Marx a széleskörű periodizációk és a társadalom strukturális analízisének ősatya. A marxista történészek szemében ez az adósság még jelentősebb. Pierre Vilar azt tartja, Simiand, Febvre és Bloch fő érdeme, hogy vissza tudtak térni Marx némely fontosabb tanához (*Une histoire en construction* (Egy készülöben lévő történelem), 333. s. köv. l.). Ami Guy Bois-t illeti, „Marxisme et Histoire nouvelle (Marxizmus és új történelem) c. írásában (*La Nouvelle Histoire*, 375. s. köv. l.) ő világszerte értésünkre adja, hogy az új történetírás alapvető tézisei és legfontosabb jellemzői csírájukban már megvoltak a marxizmusban. Szerintük, az egyetemes történet semmi másból nem áll, mint a tagolt társadalom teljességének meghatározására használt marxista terminusnak, a *termelési mód*, vagy a *gazdasági és társadalmi fejlődés* új megfogalmazásából. Ami a kvantitatív módszereket illeti, Marx már élt ezekkel. A kiemelkedő események és a jelentős személyiségek tettei rovására előtérbe helyezte a mélyenfekvő struktúrák és a mindennapi emberek cselekvéseinek vizsgálatát... Ami a továbbiakat illeti, folytatja Guy Bois, már jöjje annak, hogy a marxizmus *indirekt befolyást gyakorol és áraszt szét* a francia történészek között. Ez abból is látható, hogy az 1950-es években a gazdaságtörténetnek biztosították fő helyet, és hangsúlyt kapnak az osztályviszonyok és a társadalmi termelés egyenlőtlen kisajátítása, ahogy az jól látható pl. Ernest Labrousse munkásságában. Jelenleg ez a befolyás erősödőben van. távolról sem korlátozva magát a gazdasági-társadalmi vonatkozások hangsúlyozására. a valóság egyéb területeit hódítja meg és kiterjed az em-

beri tevékenység egészének elemzésére. A marxizmus központi koncepcióit (különösen a *termelési módokra* és az *ideológiára* vonatkozóan) impliciten felhasználják a legújabb nagy munkákban, még ha a marxizmus klasszikus terminológiáját nem is veszik át és ha őrizkednek is minden kifejezett utalástól a dialektikus materializmusra. A két nagy irányzat határozottan összefolyik a mai historiográfiában, ez azonban nem gátolja meg a marxista történészeket abban, hogy továbbra is eredeti szerepet töltsenek be (pl. a beszéd elemzésével és a gondolkodásmódok kvantitatív történetével), és nem vet véget az egyébként változatlanul súlyos ellentéteknek. Mert, mondja Guy Bois, az új történetírás bizonyos gyakorlatai marxisták szemében csapdákkal járnak. A szentek szentje, a kvantifikáció vajon nem a források állapotától függ-e, és nem kockáztatja-e, hogy a felmerült társadalmi realitásokat helyezze előtérbe (pl. a demográfiai adatokat) egyebek rovására, melyek ugyanolyan fontosak, de felfedezetlenek maradnak (pl. a többletértékek mechanizmusa)? A sorozatos tanulmányok egymásrakövetkezése (a könyv a 18. században, óceáni fogadalmi tengerészabrázolások, 15–20. századi oltárképek a tisztítóútzben szenvedő lelkekről) nem jár-e azzal a veszéllyel, hogy atomizálja a történelmi realitást, darabokra töri a perspektívákat és végül lehetetlenné teszi a visszatérést a termelési módok összefüggő koncepciójához? A szellemi mélységeknek biztosított hely az új történészeknél, mely néha elfoglalja a meghatározó infrastruktúrák státusát, nem zavarta-e meg időnként a marxista magyarázatok elveit és nem tévesztették-e miatta szem elől a termelési viszonyok elsőbbségét? Végül, az új tudományok nem harci fegyverek képét nyújtják-e a marxizmus ellen, mint az a bizonyos ethno-történet, mely annak erejével, hogy ragaszkodik a kollektív öntudatlanság, a társas ösztön és az emberi csoportok egyéb örök viselkedési sémáihoz, értéktelenné teszi az osztályokkal való magyarázatot, nem hangsúlyozva a termelési viszonyok közti szoros kapcsolatot? E veszedelemre felfigyelve, Guy Bois felszólítja a valódi marxistákat, maradjanak bizalmatlanok az új történetírással szemben és tegyenek tanúbizonyságot megingathatatlan hűségükről a marxizmus központi koncepciói iránt, melyek, szerinte, egyedül teszik lehetségessé a múlttól való egységes, egyetemes és dinamikus gondolkozást.

4. A globális szemlélet változásai

Az új történetírás e kulcskoncepciója, vagy mondhatnánk, bővös terminusa sok különböző, egymással szembenálló formát öltött és ölt továbbra is.

Az új történetírás mindig igyekezett nagy területeket, nagy történelmi tömegeket átfogni, bizonyára Voltaire és Michelet iránti hűségétől vezettetve, de a francia földrajzi iskola és a braudeli geohistória befolyására is. Ezt bizonyítja, hogy az *Annales* hasábjain fontos helyet biztosítottak a történelmi térképészetnek, mely a hosszútávú tömegjelenségeket teszi vizuálissá. Nemcsak leíró jellegű, de az új kérdésfeltevéseket is lehetővé teszi és előbbre viszi a jelenségek értelmezését. Nem ok nélkül történt, hogy a holland történész, W. den Boer az *Annales* paradigmája döntő tényezői közé sorolja az elvet, mely szerint „a statisztika és a grafikai szemiológia helyettesíti a szövegek filológiai kritikáját, néha kevesebb éleslátással”. Ez utóbbi, nem túl nyájas megjegyzés nem veszi számba, hogy a statisztikai térképészetnek sokszor az a feladata, hogy képekké formálja a források tartalmát, azokat (a szó szoros értelmében) kitergesse, mielőtt az értelmezés szakaszába lépne. Ennek igazolására ld. E. Le Roy Ladurie tanulmányát „A francia katonai levéltárak kvantitatív és kartográfiai kiaknázása (1819–1826)” (*Le Territoire de l'historien*, Gallimard, 1977, 33–38.) A vizsgált levéltárak az újoncokra vonatkozó következő adatokat tartalmazzák: foglalkozás, termet, fizikai rendellenességek, tanultság, esetleges egyházi hivatás. Az adatoknak ez az együttese annál is értékesebb, mert ebben a korszakban, néhány szektor kivételével, még nem létezett országos statisztika. Ezzel vált lehetségessé a francia újoncokra vonatkozó összehasonlító antropológiai tanulmány elkészítése, szülőhelyük szerint haladva, az adatok forrásként való vizsgálatával és kartográfiai ábrázolások elkészítésével. Megállapítható, hogy az elit (a nagy iskolából kikerülő fiatalok, az oktatási pályán működők...) alapvetően Északkelet Franciaországból kerül ki, vagyis Franciaország fejlett és tanult részéről. Ami a papnövendékeket illeti, azok főleg Bretagne-ból valók, a Dél szegény hegyvidékeiről, a Pireneusok, a Massif central (Középhegység), az Alpok vidékéről és a Keletről, ahogy a 20. századi, vallásgyakorlatot ábrázoló térképek is jelzik. (65. és 66. térk.) Ha az újoncok termetét vizsgáljuk, a magas növésűek a Saint-Malo – Genf vonalától északkeletre fekvő részről származnak, az alacsonyok a Nyugatról, a Középvidekről és a Délről. (69. 1. térkép) Ha az egyéb kritériumokat is számításba vesszük (többek között a

társadalmi foglalkozásbeli megoszlást), szembeűnő lesz a két Franciaország közti különbség: a fejlődés, a modernizáció tényezői Északon helyezkednek el; ezzel szemben az „alulfejlettség”, néha elmaradottság adottságai a déli országrészre, a középvidékre és a nyugati sávra csoportosulnak (ld. a 87. lapon lévő térképet a sem írni, sem olvasni nem tudó fiatalokról). Az eredmények már önmagukban is sokatmondóak, főleg azonban utat nyitnak más, a 19. században a társadalomtörténészek által összegyűjtött egyéb adatokkal való sokrétű összefüggések megállapítására is.

A tömegek iránti érdeklődés elsősorban a történeti demográfia felendülésében nyilvánul meg, melynek eredményei a XVII. fejezetben kerülnek elemzésre. François Furet szerint, az új történetírásnak ez az egyetlen kétségbevonhatatlan terméke, mely alkalmasnak bizonyult rá, hogy esetenként „befolyjon egy másik diszciplína öntőformájába, anélkül, hogy megváltoztatná annak tárgyát, koncepcióját, kutatási eljárásait”. Viszont tartózkodóbbnak mutatja magát a társadalomtörténettel szemben, ahonnan a történész, szerinte, nem kap pontos koncepció-rendszert, pusztán eligazítást kíváncsiságához, mely arra készíti, hogy kiemelje a mindennapi embert (az orvost, a papot, a pedagógust) és hogy tanulmányozza a tömegszervezetek működését (ld. Antoine Prost tézisést, *Les Anciens Combattants, 1914–1940* (A régi frontharcosok, 1914–1940). A múlt században Michelet, és túlságosan elfelejtett követője, Auguste Comte és Bourdeau felszólítása a történelem alsó rétegeinek tanulmányozására teljes megértésre talált az *Annales* gárdájában és követőiben.

Az egyetemességre való törekvés megnyilvánul a braudeli igyekezetben is, hogy megállapítsa a történelmi idő különböző ritmusait és ezeket egy egytetemes időre „hangolja át”. Mert a híres három táv – megkülönböztetés (ld. a VII. fejezetet) valójában három egymást követő megfigyelési szintnek felel meg. A következő lépés a három táv összefonódását egyetlen konjunktúraként bemutatni, „a világ legfőbb idői”-ként, Braudel tanítványai ezekből főleg a *longue durée* elsőbrendűségét fogadták el, annyira, hogy innen eljutottak a *mozdulatlan történelemig* (pl. a francia vidék 1300 és 1720 között) és elhanyagolták a jelenkori történelem zajlását, pedig az még fontos helyet foglalt el az első *Annales*-számokban, ahol a cikkek egyharmadát, vagy felét ennek szentelték. Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy pl. az új történészek majdnem teljesen ignorálnak egy olyan témát, amilyen a francia forradalom, a nemzeti történetírás *locus classicus*, az az elbeszélési típus, mely „egyesíti a változást és a haladást” (F. Furet).

Belevetik azonban magukat a társadalmi és gazdasági szervezetükben egységes, homogén ábrázolási rendszerrel összefésült, nagyon nagy együttesek globális elemzésébe. Ezek a „kigondolt egyetemességek” alapvetően egységes belső ösztönzés, azonos szellemi légkör formájában nyilvánulnak meg, így pl. Le Goff úgy írja le a középkori Nyugat civilizációját (*La Civilisation de l'Occident médiéval*), mint egy keresztény világot, ahol a vallás irányítja a társadalom életének teljességét, beleértve a gazdasági magatartásokat is és a világról alkotott képet. *Le Temps des cathédrales* (A katedrálisok kora) Georges Duby-tól és *La Civilisation de la Renaissance* (A reneszánsz civilizációja) Jean Delumeau-tól ezt a történelmi anyagról kialakított egységes felfogást tükrözi. Tetszetős konstrukciók, csábító kulturális egységek, de óhatatlanul törekeny építmények, túl szűk keretet nyújtanak a sokrétű realitások befogadására! Máskor, anélkül, hogy lemondtak volna az egyetemes megkereséséről, azt korlátozott területi bázis alapján akarták elérni, a regionális tanulmányok keretei között. A „Beauvaisis” Pierre Goubert-től, „mely egy társadalom teljességét vizsgálja és mutatja be”, további tanulmányokra ihlet: Lebrun Anjou-ja, Toubert Latium-a, Fossier Picardia-ja, Alain Croix Bretagne-a követik nyomait. Szent litánia, áhítatosan hajtogatják a Deug hallgatói! Az analízissal mindig tovább és tovább kényszerülve, az egyetemes végnélküli keresése már a városok vagy falvak monográfiái szintjén is érvényesült, sokszor több specialista csoport munkájával; Plözévet bretonjait (*Les Bretons de Plözéret*) André Burguière irányításával hátulról, szemből és profilból vizsgálták, sokszor egyetlen dokumentum több oldalról való megközelítésével. Hogy Montaillou lakóinak az inkvizitor előtt tett vallomásai velejét kivonatolja, Le Roy Ladurie káprázatos mutatvánnyal hol a geográfus, hol a demográfus, a nyelvész vagy etnológus szerepét tudja felölteni. Az egyre többet használt terminus, a történelmi antropológia jól kifejezi azt az igyekezetet, hogy a múlt emberét környezetének teljességében ragadják meg, ökológiai, technológiai, érzelmi, szimbólikus vonatkozásaiban egyaránt. Ilyen feladatot csak szoros területi határok bázisán lehet jól végrehajtani.

Az átfogó történetírás másik útját a *társadalmi tényezők összességével* kapcsolatban lehet meghatározni, ahol Marcel Mauss szerint, egy adott társadalmi tényező egy rendszer egészére utal és megvilágítja ennek mély struktúráit. Sokasodnak a látszólag szektoriális történészek, akik azonban valójában „egy társadalom teljességére” mutatnak rá és nagyvonalú hipotéziseket hoznak létre: így a Paul Veyne *Le Pain et le Cirque* (A kenyér és a cirkusz) c. tanulmányában elemzett görög és római energetizmus szoro-

san kapcsolódik a gazdagság keringésének módjához az antik társadalomban és az uralkodó osztályok által kisajátított többlettermelés újraelosztásának egy formáját jelenti. Paul Veyne mintájára más történészek is sokféle társadalmi jelenség metszéspontjában elhelyezkedő átfogó témákat tűztek ki kutatásuk céljául, ilyen az *incastellamento* (*enchâtellement*), a mezőgazdasági lakosság várak köré költöztetése a 9. század közepén, melyet P. Toubert tanulmányozott (ld. a IX. fejezetet).

Az új irányzatnak vannak azonban olyan történészei is, akik őrizkednek a globális perspektívák kitűzésétől és feladatukul azt választják, hogy hosszú távra kinyújtott források sorozatok összefüggéseiről adjanak számot, így J.C. Schmitt is, aki *Le Saint Levrier* (A szent agár) c. munkájában Guinefort szent kutya-kultuszának fennmaradását és elhajlásait elemzi a 13–20. században, Dombes egy félreeső kantonjában. Kiderül ebből a babonás magatartások meglepő tartóssága, mely messzemenően független a fejlődéstől és a gazdasági és politikai életet befolyásoló forrásoktól. Sok fiatal történész legszívesebben a végsőkéig vinné Ernest Labrousse meghatározását: „A társadalmi vonatkozásokat a gazdaságiak hátráltatják, a társadalmiak pedig a szellemieket”. Ezt a történelmi tényekről kialakított új koncepciót François Furet foglalta rendszerbe egy cikkében. „A kvantitatív történetírás és a történelmi tények konstrukciója” (*Faire de l'Histoire*, I. 42–62.), melyben bizonyos fokú kiállás észlelhető a szeriális történetírás mellett. Ezt tulajdonképpen a múlt koncepciójaként lehetne meghatározni, mely arra törekszik, hogy „a múlt tényeiből homogén és összehasonlítható egységekből álló, időbeli szériákat állítson fel, hogy ebből adott időszakok, általában évek segítségével fel tudja mérni a fejlődést. Távolról sem korlátozva magát a kiragadott eseményre, mint azt az elbeszélő történetírás teszi, ahhoz tartja magát, hogy rendszeresen ismétljen adatokat, melyeket összehasonlításra alkalmas jellegük funkciójában válogatott ki és állított fel”. A történelmi realitást így alrendszerekre bontotta fel, melyek segítségével aztán el lehet végezni a tagolásokat. De a kiinduláskor nem próbálja meg az egész, egy adott korszak minden realitását felölelő forrásanyag összességét tanulmányozni, sem kidolgozni az egyetemes értelmezés rendszerét. Következésképp, a forrásprobléma új formában jelentkezik: most már nem a dokumentumoknak a valósággal való kapcsolata a fontos, sokkal inkább azok egymásra való vonatkozásainak relatív értéke, a kutató által létrehozott források sorozaton belül, melyeket formába öntött, hogy azokból összehasonlítható adatokat formáljon. Szolgáltassák ezeket a fiskus lajstromai, a monostorok

kartuláriumai, a felterjesztett gravamenek feljegyzései, általában alkalmasak rá, hogy „a programozásra alkalmas nyelvre fordítsák őket”, és többékevésbé használhatók legyenek a behelyettesítésre: például tudni kell egy árgörbéről áttérni a gazdasági konjunktúrák elemzésére, a bérek emelkedő fejlődéséről a lakosságéra. Így tudatossá válik az emberben a történeti források „különleges rugalmassága” és a számunkra közvetíthető információk sokfélesége.

Mindebben a történész és a tények közötti viszony változott meg alapvetően. Amíg az eseménytörténet az egyedire volt alapozva, ami *rövid távot* jelentett és *finalizmust* (a történelem nagy filozófiai vagy politikai igazságok érvényesülését tárta fel, mint a szabadság, a demokrácia, az igazság, stb.), a sorozatokon alapuló történetírás az ismétlődő jelenségekhez köti magát és különböző szinteken bontja fel a realitásokat. Másként: a) hosszú távon vizsgálja a változásokat és többé nem alávetettje „az események titokzatos lökésének”; b) felfüggeszt minden globális történetfelfogást, így azt az *a priori* feltételezést, mely szerint egy társadalom minden eleme homogén fejlődést követ. A globális analízis majd később jön, a „rendszerek rendszerének” kidolgozásával, azután, hogy megállapítást nyertek a differenciális konjunktúrák, a vizsgált tevékenység szintjeit követve. Erre várva, újra kell vizsgálni a hagyományos történetírás egészének periodizációit. „Így a *renaissance* koncepciója kétségtelenül helytálló a kultúrtörténet számos vonatkozásának mutatójaként, de elveszti értelmét, ha a mezőgazdaság termelékenységének adataival kapcsolatban nézzük”. (60. l.) Elhagyva a történelmi teljességek tanulmányozását, ezután az egy egészen belül a gyors fejlődés szintjeit kell meghatározni, és a „stabil mozdulatlanság szektorait”.

5. Mézet fahasztani mindenből: a reciklizálás és az újra feldolgozás művészete

Az új történetírás nagy leleményességről tesz tanúbizonyságot az eddig alvó, vagy véglegesen kimerítettnek tekintett források újramegtalálásában vagy reciklizálásában. Jacques Le Goff szerint ez a történetírás „források sokféleségén alapul: mindenfajta íráson, képes dokumentumokon, régészeti ásatások termékein, szóbeli emlékeken, stb. Egy statisztika, egy árgörbe, fénykép, film, vagy a távolabbi múltból egy megkövesedett pollen, egy eszköz, egy fogadalmi kép számára elsődrendű forrás”. Ez a néhány sor, tele jelentős munkákra vonatkozó utalásokkal, válogatás nél-

kül idézi a múlt nyers nyomait és a történész által feldolgozott anyagot (statisztikák, árgörbék). Valójában az új források találásának sok módját kell megkülönböztetnünk.

Ott van elsősorban a szó szoros értelmében felfedezésnek tekinthető légi archaeológia, melynél több tényező találkozott össze: egy új technika (a légi fényképezés) társult a talajon található nyomok leolvasásának rendszerével (aszerint, hogy a felszínen milyen színárnyalatváltozások észlelhetők és a növények növekedése egymáshoz viszonyítva, milyen eltéréseket mutat), a történész kérdésfeltevésével és egy véletlenel: így az 1976-os osztálynak köszönhető, hogy a francia föld talajának múltjára vonatkozó különleges ismeretek birtokába jutottunk. (Ld. *Les Dossiers de l'archéologie*, (Az Archaeológia aktái), 1977. jún. 22. sz.) Néhány hét szaharai szárazság után, a talaj különböző szintű nedvességtartalma (melyet jobban megőrzött egy régi árok, mint az eltemetett falak) példátlan világossággal rajzolódott ki, száz és száz neolitikus lelőhelyet árulva el a történész számára, gall-római településeket, feudális erődöket. Beuceben több őstörténeti lelőhelyet fedeztek fel, Verdes-ben, Châteaudun mellett, egy antik korból való várost, felismerhető településformával, fürdőekkel, boltokkal, stb. A Vendéében 117 új lelőhelyre találtak, ezekből 15 tömb körfallal körülvett neolitikus tábor és 25 gall-román település (melyeknek teljes alaprajzát először fényképezték le ezen a vidéken). Igen fontos eredményekkel gazdagodtak a keleti vidékeken, ahol soha eddig nem tapasztalt pontossággal sikerült leolvasni a városok alaprajzát (50. l.) és Corseulben, Bretagne-ban, ahol a Civitas Coriosolium városi struktúráját tudták rekonstruálni, kb. 20 hektárnyi területen.

E nagyon tág értelemben vett *Annales*-hullám értett hozzá, hogy a mostanáig a múlt napi hírei között feledésbe merült, marginálisnak tartott, festői vagy pusztán anekdotikus természetű dokumentumokat vegyen elő. Ünnepek, szertartások leírása, pl. a felvonulások, körmenekek elbeszélése többé már nem a helyi művelt emberek csemegéje, utat talált a történelemhez. Attól a pillanattól kezdve, hogy a részletek aprólékos leírásánál nagyobb fontosságra emelték jelentésük kutatását, a ritusok jó támpontokat nyújtottak egy társadalmi rendszer belső szerkezetének felderítéséhez. Jól illusztrálják ezt a Mona Ozouf által tanulmányozott „Ünnepek a francia forradalom idején” (*Faire de l'Histoire*). Ezeket az ünnepeket Aulard, majd Mathiez valójában már teljes figyelemmel tanulmányozta, azonban csak a forradalom nagy pillanatainak emlékülnepeiként, vagy politikai vonatkozásaik alapján. Itt a tárgyat más oldal-

ról közelítette meg a kutató, figyelme az ünnepek belső mechanizmusaira irányult, arra az igyekezetre, melyet ő úgy fejez ki, hogy át akarták alakítani, újra akarták írni a történelmet. A szerző a forradalmi ünnepeknek a következő jelentőséget tulajdonítja: a) Azoknak, akik nem ismerték, megtanítja a forradalmat, követve nagyobb állomásait, a forradalom évenkénti megemlékezéseiből összeállítja a történetét. Feliratok és maximák kifogyhatatlan eszközeivel dolgozik, sokkal többet mondvá velük, mint ahogy felületesen látszik. b) Bemutatja a tanúk szemében örökérvényű jellegzetességeket, akik számára sokszor ugyanazt jelenti, akár az Értelem ünnepeiről, akár a Legfőbb Lényről van szó. A kultusznak ez a behelyettesítő szerepe, pótolva a kereszténységet, a vallásosság és a társadalmi élet bizonyos megnyilvánulásai közötti analógiából fakad, ugyanazon rajongó érzelmek jegyében. c) Alapvetően kifejezi az újrakezdést, a régi világ halálát és a beilleszkedést „egy újraalakított időbe”, sokkal inkább, mint amennyire egy emlék fenntartását szolgálják. Hiba volna csak racionális (és politikai) magyarázatot adni ezeknek az ünnepléseknek. A forradalmi ünnepeknek tehát ez a teljes élménye (és nemcsak azok megszabott értelmezése, mint az előfutárok idejében), erre a szintre emelte Mona Ozouf a történelmi analízist.

Az *Ethnologie française* egyik új száma (1977/1) bemutatja, hogyan lehet módszeres elemzéssel kiaknázni a királyi vagy fejedelmi felvonulásokat vagy bevonulásokat a városokba. Megállapítható, hogy a strukturális elemzés és a történelmi vizsgálat (az eredetektől való magyarázat) inkább kiegészíti egymást, mintsem hogy ellentmondának egymásnak, ahogy pl. T. Jolas egy tanulmányából kitűnik (*Parcours cérémoniel d'un terroir villageois*, (A szertartásos felvonulások útvonala egy falu határában), ebben az esetben a Côte-d'Or egy falujáról, Minot-ról írva.

Az étrendek és a szakácskönyvek (pl. J.-P. Aron, „La Cuisine, un menu au XIXe siècle – A konyha; egy étrend a 19. században), *Faire de l'Histoire* III, 192 s. köv. 1.) szintén felébresztették a történészek mohó étvágyát. Nemrég ez a forrásfajta arra adott alkalmat a krónikásoknak és a napihírek szerkesztőinek, hogy őseink félelmetes étvágya fölött álmélkodjanak; azóta, változó szerencsével, a társadalmi és szellemi struktúrára vonatkozó jelzéseket keresik bennük. A szerző „háromfajta konyhai dokumentumot” tesz vizsgálat tárgyává. Először az 1846 és 1847 között fogyasztott élelmiszerek listáját és árát dolgozza fel a párizsi menhelyek közkórházaiban, ami utalást ad az orvostudomány szintjére, a gazdálkodásra, az adminisztrációra. Az étrendeken kevésbé érezhető az 1846–47-es

élelmiszerkrízis befolyása, inkább „a népi vágyakozásoknak a burzsoá ideológia által átszínezett képét adják”. A szerző felméri azt az energiafejadagot is, melyet minden közsegélyben részesülő kap, ez napi 2200 és 2600 kalória között mozog, vagyis a létfenntartáshoz szükséges mennyiség.

J.-P. Aren ezután a párizsi éttermek étlapjait tanulmányozza az 1880-as években, hogy „kitapogassa az étkezési érzékenységet”. Ebből következik a különböző élelmiszerek egyenlőtlen presztízisének elemzése, és az élelmiszerellő összehúzóódásának kidomborítása a 19. század végén (vajon a nivelláló demokrácia hatásának tulajdonítható?), ahhoz képest, milyen áradó bőség jellemezte a 18. század végét és a 19. század elejét, ahol a polgári asztal a hercegek asztalának étrendjét vette át... Végül a felszolgálat vizsgálata, a párizsi Antonin Carême vendéglősnél (találó név: Carême-bőjt) az 1820–1840-es évekből felfedi a 19. századi gasztronómia szinkronikus jellegét, ahol mindent egyszerre fogyasztottak (leveleket, előételeket, halakat, sülteket, édestésztákat, mindent egyidejűleg hoztak) és lehetővé teszik, hogy újra összeállítsuk a hódító polgárság e korban érvényes ingyenségi törvényeit.

A másik alvó forrás, a *folklor* sincs már félretéve az időnkivüliség zónájába, sem egyedül az etnográfusok és utazók kíváncsisága prédájául hagyva. Nathan Wachtel *La vision des vaincus* (A legyőzöttek látomásai) c. cikkében bemutatja, hogyan őrizte meg a mai perui, guatemalai, mexikói indiánok folklorja a 16. századi spanyol hódítás okozta sérülések nyomait. Egyrészt megtartotta a 16. századi reagálások emlékét (esetenként vagy ellenállás, vagy behódolás a hódítóknak). Másrészt bizonyos logikai rend szerint eltorzítja az eseményeket, hogy kárpótoljon az eredeti sérülésért és képzelt kibontakozás megoldását nyújtsa a hódítás következtében széthullott társadalmaknak: így arra is képes, hogy az indiánok és spanyolok között a szembenállás helyett, az egyesülés létrejöttét tanúsítsa, az indián felsőbbrendűség alapján. (Lázalmas fordítottja ez az új uraknak való szolgálai alávetettség képének.) Itt se vége, se hossza az újra felfedezett források eseteinek. A középkori csodák könyvei például hasznos útmutatóul szolgálnak a kor kórismeretéhez, mivel a szentek élete és a prédikátorok által felhasznált összegyűjtött példák némi ízelítőt adnak a szájhagyományból és utalnak a győzelmes kereszténység által elfojtott földalatti vallás nyomaira.

A most idézett példák alapján láthatjuk, hogy az új történetírás új dokumentumok megfejtése helyett, az ismert források újraolvasására irányít (melyet sokszor a nyelvészet, a szemiotika, vagy a pszichoanalízis

sugall). Az, hogy a források passzív lemásolásának évtizedei után arra törekednek, hogy új értelmezéseket adjanak, messzemenően jogos, de végül azzal a kockázattal jár, hogy a történéseket bezárja a 19. század szövegeinek örökségébe. E veszéllyel szemben igyekeznek új forrásokat feltárni és kiadni: példák erre Jacques Le Goff és Jean-Claude Schmitt vizsgálódásai a középkori *exempla*-gyűjteményekkel kapcsolatban.

A dokumentumok kontra-használata, melyet már Bloch és Febvre is indítványozott (egy tévedés vagy hamis feltételezés szempontjából vizsgálni őket) szintén ígéretes útnak bizonyult. Marc Ferro mindezt jól szemlélteti cikkében: „Le Film: une contreanalyse de la société” (A film: a társadalom kontraanalízise (*Faire de l’Histoire*, III. 236–256. l.), ahol kiderül, hogy a filmet nem szabad úgy tekinteni, mint egy társadalom egyszerű tükörképét, hanem, mint eszközt, hogy odajussunk visszajához, vagy lehántsunk róla néhány álarc-réteget. Ferro szerint például azok a filmtekercsek, melyek a szentpétervári tüntetéseket ábrázolják 1917 februárja és októbere között, azt látszanak mutatni, hogy a tüntetők többnyire inkább katonák, mint munkások. Ime, ez a tény kétségbevonhatóvá teszi, vajon tényleg véglegesen bebizonyosultak-e a kialakult tételek a tömegtüntetésekről, ahol az avantgarde szerepét szükségszerűen munkásoknak kellett betölteniük, a tudatos és szervezett proletároknak, nem pedig a katonáknak, akiknek a zöme „egyenruhás paraszt”. Egy meghamisított történeti tradíció foszlik ezzel szét.

Az új történetírás néhány úttörője odáig megy, hogy azt tartja, túl a források kontrafelhasználásán, nem létező források esetén is lehet érvelni, vagy éppen amiatt. *Les Trois Ordres ou l’imaginaire du féodalisme* (A három rend vagy a képzeletbeli a feudalizmusban) c. munkájában Georges Duby hosszúan foglalkozik a hármas tagolódás képletének megdőlésével (mely szerint a társadalom azokra oszlik fel, akik imádkoznak, akik harcolnak és akik dolgoznak) 1030 és 1180 között Franciaország északi vidékein. Több okát látja ennek: a korszak szerzetesei nem fogadják el a hármas modellt, mert inkább kedvelik a kettős felosztást (a tökéletesek szembeállítva a tökéletesíthetőkkel), vagy a négyes tagolást (szerzetesek – klerikusok – lovagok – dolgozók); a társadalmi tagolódás olyan, hogy a teológusok már nem ragaszkodhatnak tovább a régi képlethez és tekintetbe kell venniük a reális státusok sokféleségét... Ime, így kap értelmet a nemlét, így beszél a csend és oszlanak el az árnyéklónak. De szükség van a szerző minden mesteri hozzáértésére, hogy a források terén észlelhető úrból mennyi tanulságot tudjon meríteni. Ez a művészet: szöveget terem-

teni (többszáz oldalnyit!) a szövegek teljes hiányából, hamarosan eléri határait és veszedelmessé válhat, ha túl sok epigon próbál erre az útra lépni.

Másik fal is van, melynek nekiütközhet az új történetírás művelője: „ezen új dokumentumok kritikájának módszerei többé kevésbé azokat a módszereket másolják le, melyeket a 17. 18. és 19. századi erudíció vitt tökélyre... Még alig rajzolódtak ki a körvonalai a dokumentumokról kialakított új koncepciónak, és kritikájuk módszereinek” (J. Le Goff). Hiába sokasodnak az új források, feldolgozásuk módja sokszor tradicionális marad, kivéve a kliometrikusokat, és „a struktúrák zarándokait” (Ld. IX. fejezetet.) Sok megtalált, vagy újramegaltalt szöveget csak elsietett montázsok formájában használnak fel: az „Archives” gyűjtemény éppen elég példáját nyújtja ennek. Nem halt még ki a régi jó módszer: *ollót ide, és ragasztót!* Más szövegeket felületesen elemeznek, az alapvető nyelvészeti kategóriák tökéletes nem ismeretében. Az ikonográfia kezelése még több csalódást okoz: a műveket legtöbbször elemeikre bontják fel, atomizálják, ahelyett, hogy mély összefüggéseikben vizsgálnák őket. Több az összehasonlítás Mária és József, Péter és Pál ábrázolása között felső Tarento vagy alsó Cotentin táblaképein (hogy a képzeletbeli példánál maradjunk), mint a strukturális tanulmányok maguk a szimbólikus és rituális környezetükbe visszahelyezett táblaképek között.

Az új történészek, tárgyat keresve kielégíthetetlen kíváncsiságuknak, a módszertan egyenlőtlen minőségű eszközeivel felruházva, hozzá tudtak fogni, hogy a sok újraelővétel alapján rendelkezésükre álló, megújított dokumentum-állományt vizsgálat tárgyává tegyék. Nincs értelme itt újra lelkendezni „Clio új ruhája felett” és újra kezdeni az utóbbi húsz év során birtokba vett új területek jól ismert felsorolását (a klíma, a mítoszok, a tudatalatti, az evés, az ivás, a születés, a meghalás, az olvasás és írás, az érzés és érintés történelme, stb.). Néhány megjegyzést kell e litániához fűzni, mely nem mentes a divat és a nagyközönség támasztotta igényeknek tett engedményektől, melyek az ingyenc mohóságával keresik a testi magatartások, és főleg a szexuális életre vonatkozó tanulmányokat (ld. J.-P. Aron, *Le Pénis et l'Occident* (A penis és a Nyugat). A *peremvidékit* mindig jobban értékeli, a *központi* rovására; a szélső elemek, a deviánsok, a boszorkányok napjainkban különleges elbánásban részesülnek. Az átélt visszája (a képzeletbeli, az álmok, az ideológiai konstrukciók) felé több érdeklődés irányul, mint a lét reális feltételei felé. Szívesebben hajolnak árnyékból való ajkakra, fantazmagóriákat és rögeszméket keresnek (ld. a

J. Delumeau által felidézett félelmeket az éjszakától, a farkastól, a tenger-től, az asszonytól, az ördögtől), elfojtott impulzusokat, boszorkányszombatok és más ördögösségek művelését (ld. A. Danet bevezetését J. Sprenger és H. Institoris *Marteau des sorcières* (A boszorkányok pörölye) c. művéhez). Egy kronológiákkal eltelt évszázad és 25 számsoroknak szentelt év után, a történelem neo-romantikus légkörben lubickol: hazajáró lelkek vágtatnak a hangás pusztaságokon, a Sátán megsokszorozza rontásait, a falut a boszorkány praktikái uralják, az Antikrisztus érkezése minden perc-ben várható... A történelemből állandó show lett, ahol a rémképekkel terhelt produkciók gyorsuló ütemben követik egymást és ahol a legragyogóbb szenzációk is abban a veszélyben forognak, hogy néhány éven belül elhasználttá válnak. Messze vannak már a régi szép idők, amikor az időbeli egymásután-következtetéseket csak néhány megnyugtató kép szakította meg, messze a patriarkák korszaka, akik, mint Lavisse is, több évtizeden át tudtak uralkodni a történettudomány felett! A történelmet azóta a piac törvényeinek vetették alá és abban a veszélyben van, hogy áldozatává válik az emberek és koncepciók gyors elavulásának. A Mabillon-féle dóm örökösei néha azt a benyomást keltik, hogy a *show business*-re álltak át, és ez nem jár veszélyek nélkül.